

През този период обучението в килийните училища се води предимно на гръцки език, докато във вътрешността на страната е на църковно-славянски. Господството на гръцкия език в просветата се дължи не само на слабата просветно-църковна традиция, но и на липсата на културно-религиозни центрове, които да подготвят свещеници и учители. Гръцкият език и култура обаче не успяват трайно да се наложат в Среднородопието. Причините са в засилващото се народностно съзнание сред българите, влиянието на църковните борби в Пловдив и Пазарджик и икономическото замогване на местното население.

В този своеобразен преход на преминаване от гръцки на български език възниква едно разпространено явление. Част от по-грамотните учители и свещеници започват да пишат на местното родопско наречие, като използват гръцки букви. Тази преведена книжнина е разбираема и известна като „дамаскини“. Първ поп Григорко с ученика си Киряк Белковски развива тази дейност. Белковски превежда Неофитовото евангелие на родопско наречие. Тази книжнина има твърде голямо значение за пробуждането на края.

Проучените документални извори показват, че гръцкият език като основен се изучава до 1845 г. в Устово, до 1847 г. в Горно Райково, до 1849 г. в Петково и Славейно, до 1852 г. в Златоград, до 1854 г. в Широка лъка, до 1864 г. в Чепеларе, до 1867 г. в Момчиловци и др. (Гиневски 2008, 55). Посочените години не бива да се свързват с окончателното утвърждаване на българския език в училищата. В редица от отбелязаните селища обучението се води успоредно на български и на гръцки.

В устовското килийно училище първите опити за преподаване на български език се свързват с учителя Константин Дъновски през 1845 г. В същия период в съседното селище Горно Райково също започва въвеждането на българския език. В писмо на пазарджишкия учител Никифор Попконстантинов до Александър Екзарх от 23 януари 1848 г. се съдържат ценни сведения за откриване на българско училище в Горно Райково. В писмото се посочва и точната дата – 26 октомври 1847 г. Тук става дума не за създаването на училището, а за въвеждането на български език в него. Тези сведения съвпадат с учителстването на Константин Дъновски в Горно Райково (Гиневски 2008, 58).

---

1 Родопски напредък, кн. II, 1903, 64.